

Sortida d'estudi al Segre Mitjà. Cicle *Les altres comarques*

Jesús Burgueño

Allà on el Pirineu es debat entre ser-hi o abdicar i acotar el cap davant la immensa planúria de la Depressió Central, on el riu Segre juga al gat i a la rata alternant capritxosament plana i muntanya, hi ha una terra que ha provocat més d'un maldecap als estudiosos de les comarques. L'iniciador dels debats comarcals, el geòleg N. Font i Sagué, admetia sense embuts el seu desconcert davant la contrada: *Aquí es presenta una dificultat gran, i és que no se sap on incloure l'espai de terror situat entre el Montsec de Rúbies, la Noguera Pallaresa i el Segre, puix no pertany ni al Pallars ni al Noguera ni a la Segarra, i per lo tant preferesc posar-la per separat, amb lo nom de Conca de Meià.* Per acabar-ho d'adobar (possiblement aquesta és l'arrel del problema) hi manca un centre urbà clar. O més ben dit, n'hi ha dos d'importància similar: Artesa de Segre (la ciutat pròpiament dita compta amb 3.100 hab.) i Ponts (la vila en té 2.750). Ambdues poblacions centren les respectives rodalies amb plena autoritat, atès que no hi ha cap altre nucli de població que superi els 250 habitants. Han estat molts els geògrafs que han gosat a identificar-hi una comarca diferenciada, per a la qual s'han proposat diverses concrecions territorials (sovint incloent-hi Olliana) i denominacions possibles: Ribera de Segre, Mig Segre, Urgell Mitjà...

En la divisió judicial decimonònica aquest àmbit restà migpartit entre Balaguer i Solsona, en tant que el 1936 s'establí l'actual demarcació que situa la totalitat de les dues rodalies a la Noguera, tot i que Ponts reivindicà la creació de la nova comarca, establint una Mancomunitat de Serveis del Mig Segre. Amb tot, la unitat funcional diferenciada de les dues àrees es troba reconeguda en els àmbits sanitari i educatiu. Val a dir que la Noguera és la comarca més

extensa de Catalunya (1.733 km²); de fet alguns consideren que una superfície com aquesta seria suficient fins i tot per a formar una nova vegueria.

El Segre Mitjà resta clarament delimitat per accidents físics en la major part del seu perímetre: al nord el Montsec de Rúbies (1.677 m) i el coll de Comiols (1.100 m); a l'oest les muntanyes de Sant Mamet i serra Carbonera (amb l'impenetrable congost del Mur que separa Alòs i Camarasa); pel sud la serra de Montclar (550 m) i la divisòria d'aigües entre el Segre i el Sió. Per llevant manquen límits orogràfics clars (si de cas caldria anar a buscar-los a Oliana), tant aigües amunt pel Segre com pel Llobregós. Aquest territori comprèn 10 municipis, 67 entitats de població (22 de les quals a l'extens municipi d'Artesa), 745 km² (una *comarca* mitjana en el context català) i 8.380 habitants (el 55% a la rodalia d'Artesa). Els minsos efectius demogràfics d'aquest país (11 hab/km²) el fan equiparable a comarques pirinenques com el Pallars Sobirà.

El Segre Mitjà fou objecte d'una sortida d'estudi de la Societat Catalana de Geografia, el 23 d'octubre de 2010, amb la qual, ara per ara, es clou el cicle referit a *les altres comarques* que hem desenvolupat amb un total de nou destinacions. El recorregut s'inicià amb una detallada visita a la molt refeta col·legiata de Sant Pere de Ponts, comptant-hi amb les amenes explicacions de Manuel Gabriel i Forn, president de l'Associació d'Amics de Sant Pere de Ponts. De la seva mà repassarem la història i els valors artístics del monument, des de la capçalera trilobada i el magnífic cimbori vuitavat fins a detalls com el sarcòfag del canonge Gilabertus (s. XII) o el significat –sovint gremial– dels símbols gravats a les làpides funeràries de l'entrada.

Tot seguit empenquem un recorregut per la Baronia de Rialb, amb visita a tres punts d'interès. En primer lloc al mirador de la presa del pantà de Rialb, el més gran de Catalunya (404 hm³ i 4,3 km² de superfície), destinat a abastir el canal Segarra-Garrigues. Les aigües del pantà han colgat (enguany per primera vegada) les valls del Segre i del Rialb, entre les cotes 360 i 430 m. A tocar del pont de la nova carretera perimetral sobre el riu Rialb s'hi han situat tres elements salvats de les aigües en el tram inferior del riu: el dolmen de Sòls de Riu, l'església de Santa Eulàlia de Pomanyons i l'enigmàtica cisterna doble excavada en una gran la roca que era propera a les ruïnes del castell de Sòls de Riu. D'altres vestigis del passat no tingueren aquesta sort, com ens recordà Anna Borbonet amb el suport d'un reportatge fotogràfic seu, anterior a la construcció de l'embassament. El tercer centre d'atenció fou l'església romànica de Santa Maria de Palau. Centre espiritual d'una de les 11 entitats de població del municipi, el Palau de Rialb és un bon exemple de poblament dispers, històricament molt important al Segre Mitjà. La singularitat d'aquesta parròquia pot tenir alguna relació amb el fet d'haver estat un enclavament del priorat de Meià. L'etnomusicòleg Jaume Ayats ens delectà amb l'explicació de l'antiga ubicació dels fidels dins el temple –tot una geografia social– i de la funció de l'absis com a amplificador acústic de prèdiques i cançons.

Tot voltant l'emblemàtic i solitari cim cònic de Montmagastre, continuarem el nostre recorregut cap a Vilanova de Meià tot passant per Alentorn, poble dels antics forcaires que treballaven la dúctil fusta del lledoner. Clogué el matí un recorregut pels costeruts carrers concèntrics de l'antiga vila fortificada de Vilanova, fins arribar a l'església de Sant Salvador. Aquesta *vila és nova* perquè el castell i assentament primitiu són dalt del Puig de Meià, 300 m part damunt de l'assentament baixmedieval.

Havent dinat ens vam dirigir novament cap a Artesa, i amb el guiatge del geògraf artesenc Josep M. Sabartés, vam visitar l'engorjat santuari de Salgar (terme municipal de Foradada), que fou convent carmelità. Des de la cova on hi ha la Mare de Déu s'obté una magnífica vista dels voltants, en particular de la plana regada d'Artesa i de l'encimbellat poblat ibèric d'Antona, situat a l'altra banda del riu. L'indret, al peu d'una esquerpa paret calcària plena de cavitats, té tots els ingredients propis de l'escenogràfica romàntica; el visitant (i més si, com nosaltres, visita el lloc al capvespre) resta colpit per l'atmosfera màgica de Salgar.

Sabartés ens explicà que Artesa obtingué el títol de ciutat el 1927, com a argúcia legal per tal d'obstaculitzar els plans que hi havia de fer una presa al congost de Salgar, atès que la legislació impedia embassaments que afectessin ciutats. Així doncs, Artesa és una de les *ciutats* més petites de Catalunya (només Gandesa li disputa aquest títol).

Com hem fet al llarg d'aquest cicle de visites a comarques frustrades i polèmiques, el saló de plens de l'Ajuntament d'Artesa acollí, com a cloenda de la jornada, un franc i animat debat sobre la realitat geogràfica i econòmica del Segre Mitjà. Intervingueren Ramon Giribet, en representació de la revista local *La Palanca. Publicació d'Artesa de Segre i comarca*, i –novament– Manuel Gabriel, per la revista *Portaveu del Segre Mitjà*, de Ponts. En les seves intervencions tots dos defugiren qualsevol cofoisme localista. D'Artesa es van comentar aspectes com ara l'avantatge comparatiu que avui dia suposa el fet de fer mercat en diumenge, la presència d'una estimable diversitat d'iniciatives industrials (hi destaca una empresa de mobles i la Cooperativa) que ha comportat una significativa immigració, en bona part procedent de Brasil. El representant pontsicà es planyia de no comptar amb una diversificació d'iniciatives semblant i de la forta dependència del comerç respecte de la carretera: la futura construcció d'una variant a la C-14 (es preveu enllestir la d'Artesa l'estiu del 2011) amenaça el futur de Ponts. Un matís interessant es deduí de les dues intervencions pel que fa a l'encaix de les respectives rodalies: per a Artesa, Lleida és ciutat de referència i Balaguer no atreu però no és massa lluny (26 km i 21'); en canvi, Ponts pràcticament ignora Lleida i Balaguer (a 40 km i 32') i opta per cercar serveis especialitzats a Tàrrrega sense oblidar l'opció d'Andorra.

Sobre el debat planava, és clar, la qüestió comarcal i la molt més polèmica de la capitalitat (si no fos per això, sembla que en principi el Segre Mitjà seria

vist amb bons ulls per tothom). Deia Pau Vila en la seva primera proposta de divisió en 29 comarques, elaborada el 1931, que l'Urgell Mitjà (comarca intermèdia a l'Alt Urgell i al Baix Urgell) “sembla que, per ésser més cèntrica i estar emplaçada prop de la confluència del Llobregós amb el Segre, on hi ha un bon enforçament de carreteres, fóra Ponts el lloc més adient per a centrar-hi la capitalitat de l'Urgell Mitjà”. És clar que en aquella proposta (i en altres posteriors) s'hi incloïa també la rodalia d'Oliana, i en canvi hores d'ara els lligams d'aquesta població amb l'Alt Urgell, i per tant amb l'Alt Pirineu, semblen prou fermes. Si amb Oliana, Ponts podia al·legar una major centralitat geogràfica per a presidir el Segre Mitjà, sense ella només una hipòtesi de capitalitat compartida –com suggerí Joan Rebagliato– podria fer factible en un futur la formació d'aquesta nova comarca. Altrament passarà com en ocasions anteriors: la disputa per la capitalitat tallarà de soca-rel la reivindicació comarcal. Artesa de Segre i Ponts, caps de rodalies bessones, rivals properes (a 14 km i 11') mantenen entre si una relació complexa: sembla que es miren de reüll amb malfiança però alhora també amb enveja mútua. Si algun dia troben la fórmula de construir una realitat compartida plegades, creiem que Catalunya guanyarà en equilibri territorial.

Manuel Gabriel explica als assistents les característiques de Sant Pere de Ponts, del mirador estant.

Presa de l'embassament de Rialb, de 99 m d'alçada i 606 m de longitud.
L'embassament es trobava al 73 % de la seva capacitat.

L'àrea d'esbarjo on s'han concentrat diversos monuments del tram inferior del riu Rialb, entre ells el dolmen de Sòls de Riu (topònim que justament al·ludeix al curs baix del riu).

Els tres absis de Santa Maria de Palau.

A la taula rodona celebrada a l'Ajuntament d'Artesa de Segre, Jesús Burgueño branda el llibre *El problema comarcal de Catalunya*, reeditat per la SCG, on Pau Vila propugnava la creació de la comarca de l'Urgell Mitjà amb centre a Ponts. A la seva esquerra Manuel Gabriel i a la dreta Ramon Giribet.